

”Tunnen nenässäni tallin tuoksun ja kuulen Lissun rouskuttavan kaura-annostaan” – Aistimuistoja maaseudun kotieläimistä 1950–1970-luvuilta omaelämäkerrallisissa teksteissä

Maria Vanha-Similä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan maaseudun kotieläimiin liittyviä aistimuistoja. Artikkelissa analysoidaan lähiluvun avulla maaseutuaiheisia kirjoituskeruutekstejä, jotka käsittelevät lapsuuden ja nuoruuden eläinsuhteita maaseudulla 1950–1970-luvuilla. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä erilaiset vuosikymmeniä myöhemmin kirjoitetut aistimuistot kertovat ihmisten ja eläinten välisistä suhteista. Tutkimus osoittaa, että intensiiviset aistimuistokuvaukset kertovat lapsuuden ja nuoruuden eläinsuhteiden pitkäaikaisesta ja merkittävästä vaikutuksesta. Ihmisen ja kotieläinten suhde on ollut moniulotteinen, sillä eläinten kanssa on koettu ystävyyttä ja kumppanuutta, mutta myös uupumusta ja vaikeita hetkiä. Tutkimus tuo esille myös suuren muutoksen suomalaisten eläinsuhteissa.

Asiasanat: muistitieto, eläimet, aistit, kumppanuus, kumppanuuslajit, lähiluku, lapsuus, muistot, maaseutu

Keywords: oral history, animals, senses, companionship, companion species, close reading, childhood, memories, countryside

Johdanto

Ihmisellä ja kotieläimillä on pitkä yhteinen historia (Huurre 2003, 54–61). Suomi kaupungistui muuhun Eurooppaan verrattuna melko myöhään, ja monella suomalaisella on kokemusta maaseudulla asumisesta ja kotieläinten kanssa toimimisesta (Korkiakangas 1996, 181; Haapala 2004, 235). Esimerkiksi vielä 1950-luvulla Suomessa oli noin 400 000 hevosta, joten ne konkreettisesti olivat näkyvä osa yhteiskuntaa. Hevosten työnä olivat erityisesti ihmisten ja tavaroiden kuljetus sekä maataloustyöt, mitkä tekivät hevosista tutun monille suomalaisille. (Solala 2020, 261–262.) Tänä päivänä Suomessa on noin 72 000 hevosta, mutta vain hyvin pieni osa niistä on perinteisessä työkäytössä (Ruokatieto 2024, 22). Maaseutu eläimeen voi olla läheinen nuoremmillekin sukupolville vanhempien ja isovanhempien maalaisjuurien kautta tai yhteys maaseutuun on voinut syntyä esimerkiksi kesämökillä vietetyn ajan myötä.

Ihmisten ja eläinten välinen suhde elää ajassa ja kulttuurissa määrittyen aina uudelleen (Bourke 2011). Ihmisten ja eläinten yhdessäolon muodot ovat muuttuneet ajan myötä ja myös ihmisten ymmärrys eläimiä kohtaan on ollut erilaista eri aikoina. Tämän päivän näkökulmasta jotkin menneisyyden toimintatavat, kuten esimerkiksi eläinten elinolosuhteet, voivat tuntua vieraalta. Toisaalta monilla ihmisten ja eläinten väliseen suhteeseen liittyvällä nykyajan ilmiöllä onkin jo pidemmät juuret. (Räsänen & Schuurman 2020, 11.) Länsimaissa yhä harvempi ihminen on tekemisissä tuotantoeläinten kanssa, joten kokemukset esimerkiksi lehmistä, sioista ja kanoista sekä niiden elämästä ovat käyneet harvinaisiksi. Toisaalta eläimiä, niiden hyvinvointia ja kaltoinkohtelua koskeva tieto on lisääntynyt merkittävästi. Ihmisten ja eläinten suhde onkin monimutkainen ja sisältää monia sävyjä. Eläinsuhde tulee arjessa näkyväksi esimerkiksi ostopäätöksissä, kuten ostaako ruokakaupassa eläinperäisiä tuotteita vai ei. (Tuomivaara 2019, 68.) Eläinten arki tehotuotannossa jää kuitenkin helposti mainosten ja markkinointipuheiden alle, ja ostopäätökset jäävät usein tarkemmin puntaroimatta (Aaltola 2015, 288). Ihmisten ja maatalojen eläinten suhde oli 1950–1970-lukujen Suomessa moninainen, sillä samaan aikaan eläimet saattoivat olla tuotantoeläimiä, lasten nimikko- ja lemmikkieläimiä ja monella tavalla osa tiloilla eläneiden arkea.

Kotieläinten kanssa vietetty aika voi herättää vuosikymmenienkin jälkeen voimakkaita aistimuistoja: miltä hevosen silkinen turpa tuntuu, miltä lehmänlanta tuoksuu tai millaista on painaa poski vasten lampaan villaista turkkia? Tässä tutkimuksessa tarkastelen *Minun maaseutuni* -kirjoituskeruun aineistoja. Keruussa ei erityisesti pyydetty kirjoittamaan juuri eläimistä, mutta kuvatessaan maaseutumuistojaan- ja kokemuksiaan, moni osallistuja palasi muistoissaan eläinten kanssa vietettyihin hetkiin. Maaseutuun sekä eläimiin liittyy monia intensiivisiä tuoksu- ja äänimaailmoja, joita kirjoituskeruuseen osallistuneet kuvaavat, kuten otsikossa siteerattu kirjoittaja (Nainen, s. 1949) kirjoittaessaan ”Tunnen nenässäni tallin tuoksun ja kuulen Lissun rouskuttavan kaura-annostaan”.

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten eläimet näkyvät *Minun maaseutuni* -keruun aineistossa ja näin ollen tarkastella ihmisten ja eläinten välisiä suhteita. Lähestyn aihetta erityisesti aistimuistojen näkökulmasta kysymällä: mitä vuosikymmeniä myöhemmin kuvatut aistimuistot kertovat ihmisten ja eläinten välisistä

suhteista? Koska kertojat kirjoittavat lapsuus- ja nuoruusmuistoistaan tämän päivän lähtökohdista, tarkastelen myös, miten menneisyyden eläinsuhteita muistellaan nyky-yhteiskunnassa valitsevien elämäntapojen valossa. Olen rajannut tarkastelun 1950–1970-lukujen muistoihin, sillä ajankohtaan osuu suuri murros, jossa maaseutu ja maatalous muuttuvat nopeasti ja pysyvästi. Voimakas muuttoliike maaseudulta alkoi ja maatalous alkoi muuttua elämäntavasta yhteen tuotantosuuntaan keskittyväksi yritystoiminnaksi. Myös yritystalouden termit ja sanasto tulivat voimakkaammin osaksi maataloutta (Kaarlenkaski 2012). Monet kirjoittajat keskittyvät teksteissään omaan lapsuuteensa ja nuoruuteensa eli 1950–1970-lukuihin, joten myös aineistoa on tältä ajalta kaikkein eniten.

Lähestyn ihmisten ja eläinten välisiä suhteita erityisesti kumppanuustematiikan kautta (ks. esim. Haraway 2003). Valitsin tarkasteluun kaksi aineistossa esiintyvää ihmisen ja eläinten yhdessäoloon kytkeytyvää teemaa: toisaalta eläinten kanssa koetun ystävyiden ja toisaalta kumppanuuden ja eläinten pidon aiheuttaman uupumuksen ja väsymyksen, joihin liittyviä aistimuistoja käsittelen omissa luvuissaan. Valitsin nämä usein samoissakin teksteissä esiintyvät teemat tutkimuksen kohteeksi niiden ristiriitaisuuden ja moniulotteisuuden perusteella. Kirjoituksissa kuvattujen aistimuistojen tarkastelu tuo uudenlaisen näkökulman ihmisen ja kotieläinten välisten suhteiden tutkimukseen ja erityisesti ihmisen ja eläimen kumppanuutta käsittelevään keskusteluun. Tutkimukseni paikantuu ihmistieteelliseen eläintutkimukseen, jota käsittelen seuraavassa luvussa, samoin kuin työn tärkeimpiä teoreettisia käsitteitä: aistimuistoja ja kumppanuuslajeja.

Aistimuistoja ja kumppanuuslajeja

Viime vuosina eri tieteenalojen tuottama tieto eläinten hyvinvoinnista, tiedollisista ominaisuuksista sekä aisti- ja tunnekokemuksista on lisääntynyt merkittävästi. Tutkimukset ovat osoittaneet, miten myös eläimet ovat ympäristöönsä monin eri tavoin kokevia olentoja ja ne omaavat monimutkaisia sosiaalisia sekä tiedollisia kykyjä. (Kupsala 2020, 77.) Ihmistieteellisessä eläintutkimuksessa (Human-Animal Studies) tarkastellaan erityisesti humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä tutkimusaloilla ihmisten ja eläinten välisiä suhteita sekä eläinten kulttuurisia merkityksiä (Marvin ja McHugh 2014, 1). Eri tieteenaloilla eläimiin kohdistuvassa tutkimuksessa on vahvasti painottunut myös ihmiskeskeisyyden haastaminen ja purkaminen (esim. Coole & Frost 2010; Schuurman 2013; Kaarlenkaski 2020, 332). Vaikka kaikkea tutkimusta ei pidäkään tehdä vain eläinten näkökulmasta, ihmiskeskeistä lähtökohtaa on tärkeää haastaa kautta linjan eläimiin liittyvässä tutkimuksessa.

Historia- ja perinnetieteissäkään eläimiä ei tarkastella enää vain massana ja ihmisen toiminnan resurssina. **Eeva Nikkilä** (2024) on tutkinut väitöskirjassaan siankasvatukseen ja sianjalostukseen käytettyjen sikojen elettyä elämää Suomessa 1900-luvun alussa. Hän on pyrkinyt tarkastelemaan sikoja tuntevina, tietoisina ja yksilöllisinä olentoina. **Taija Kaarlenkaski** (2020) on puolestaan tutkinut esimerkiksi lypsykoneen käyttöönottoa suomalaisilla maatiloilla monilajisena ja suhteissa rakentuvana prosessina tuoden esille myös lehmien näkökulmaa ja toimijuutta tässä merkittävässä karjatalouden murroksessa. Eläinnäkökulma tekee tuloaan myös etnologiaan; vaikka eläimet olivat aikaisemmin osa etnologista arkielämän tutkimusta, sen näkökulma oli yleensä melko ihmiskeskeinen, sillä eläimet nähtiin usein hyödyn

kautta (Lehtonen 2019, 133). Vaikka eläimet eivät luo kirjallisia lähteitä, ihmisen ja eläinten välisiä suhteita menneisyydessä voidaan pyrkiä tarkastelemaan monien muiden lähteiden kautta (Latva & Lähdesmäki 2022, 475). Kotieläinten näkökulman esiin tuomisella voi tavoitella kokonaisvaltaisempaa kuvaa menneisyydestä ja eläinsuhteen muutoksesta sekä pyrkiä purkamaan ihmisen hallitsemia valtarakenteita (ks. esim. Kaski 2020). Tässä tutkimuksessa keskiössä ovat ihmisten kirjoittamat muistot, kokemukset ja tarinat, mutta tutkimus sivuaa myös eläinten näkökulmaa, jota pyrin etsimään ja tuomaan esille aineiston mahdollistamissa rajoissa.

Tarkastelen eläinten ja ihmisten välistä suhdetta *kanssakumppanuuden* kautta. Ihminen on jatkuvassa vuorovaikutuksessa erilajisten yksilöiden kanssa. Nämä suhteet eivät ole tasa-arvoisia tai symmetrisiä, mutta ne muokkaavat kaikkia osapuolia. (Nance 2015, 1–16.) Maatilojen eläimet voidaan ymmärtää eläintutkimuksen teoreetikko **Donna Harawayn** muotoileman kumppanuuslaji (*companion species*) -käsitteen mukaisesti. Näillä eläinlajeilla on ollut ihmisten kanssa toisiinsa kietoutunut historia ja pitkäaikainen vuorovaikutussuhde. Haraway erottaa tarkastellessaan ihmisen ja eläinten välistä kumppanuutta kumppanuuslajeista erikseen kumppanuuseläimet (*companion animals*): kumppanuuseläimet eroavat Harawayn mukaan kumppanuuslajeista esimerkiksi siinä, että kumppanuuseläimet eivät syö toisiaan. (Haraway 2003, 11–12, 14–16.) Kumppanuuseläimet myös yleensä elävät lähempänä ihmistä jakaen yhteisen kodin (Kupsala 2019, 25). Rajat kumppanuuslajien ja kumppanuuseläinten välillä eivät aina ole selkeitä ja ajansaatossa niissä on voinut tapahtua muutoksia. Eläinkäanteen myötä pohdinnat eläinten luokittelusta ja luokkien vaikutuksista eläinten kohteluun ovatkin lisääntyneet. Luokittelut syötäviin sekä syötäväksi kelpaamattomiin ovat kulttuurisidonnaisia, mutta myös ajassa muuttuvia. (Higgin, Evans & Miele 2011; Schuurman & Kotilainen 2022, 119–120; Tuomivaara 2016, 127–128.) Esimerkiksi kaninlihan syöminen oli aiemmin yleistä, mutta nykyään kaneja pidetään Suomessa lähinnä lemmikkeinä ja kumppanuuseläiminä (Backa 2020, 61).

Tämä tutkimus kiinnittyy jatkumoksi aiemmalle humanistiselle kanssakumppanuuden tutkimukselle, mutta lähestyy aihetta uudenlaisesta näkökulmasta tarkastellessaan sitä erityisesti *aistimuistojen* kautta. Ympäröivää maailmaa havainnoidaan erilaisten aistien välityksellä, joita länsimaisessa kulttuurissa tunnustetaan viisi erilaista: kuulo-, näkö-, tunto-, maku- ja hajuaistit (Löfström 2000, 15–19). Kirjoitetuista muistitietoaineistoista on luettavissa monenlaisia aistimuistoja, joiden kautta muistelijoiden on ollut helpompi avata menneisyyden kokemuksiaan ja kuvata eläinsuhteitaan. Aistimuistot liittyvät usein lapsuuteen, sillä lapsi tarkastelee maailmaa aistien kautta kohdatessaan jatkuvasti uusia asioita, joihin aikuiset eivät enää kiinnitä huomiota. Aiemmat kokemukset tuoksuista, äänistä, mauista ja muista aistihavainnoista sekoittuvat odotuksiin, asenteisiin ja mielikuviin, kun havainnoidaan ympäröivää maailmaa (Tuorila & Appelbye 2008). Aistikokemukset välittyvät muistoihin sekä myöhemmin aikuisena kirjoitettuihin muistitietoteksteihin. Ne voivat toimia muistojen kannattelijana sekä muistamisen laukaisijoina (Hamilton 2011), ja niiden kautta menneisyyden kokemuksia voi olla muistelijan helpompi kuvata (Savolainen 2015, 270). Myöhemmin muistellut vuosikymmenien takaiset aistimuistot auttavat myös tutkijaa ymmärtämään, millaisia kokemuksia ja tunteita kertoja pyrkii omassa tekstissään viestimään. (Pink 2009, 23, 28.)

Muistitietokirjoituksissaan muistelijat usein korostavat aistimuistojensa elävyyttä kuvaamalla, miten edelleen voivat kirjoitushetkellä tuntea saman aistimuiston kuin kokemushetkellä (Savolainen 2015, 270; Tuomaala 2004, 36); esimerkiksi lapsuuden tuoksut ja hajut voivat tuoda elävästi mieleen vuosikymmenien takaiset paikat, tapahtumat, ihmiset ja eläimet (Ruotsala 2007, 12). Kulttuurisen eläintutkimuksen lähtökohdista turkiseläinten historiallista roolia käsittelevässä tutkimuksessaan **Otto Latva** tuo aistimuistoista esiin turkiseläimiin liittyvät voimakkaat hajut ja tuoksut. Nämä aistimuistot herättävät heti turkistarhaajaperheissä kasvaneille lapsuusmuistot eloon. (Latva 2020, 115–116.)

Monessa tämän tutkimuksen kohteena olevassa omaelämäkerrallisessa kirjoituksessa kuvattuihin ihmisten ja eläinten välisiin suhteisiin kiinnittyy erilaisia voimakkaita aistimuistoja, jotka liittyvät esimerkiksi ääniin, tuoksuihin ja tuntoaistin välityksellä koettuihin asioihin. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti lapsuusajan aistimuistot, sillä kuten edellä todettiin, lapset havainnoivat maailmaa erityisen aktiivisesti hyödyntäen kaikkia aistejaan (Savolainen 2015, 270). Tutkimuksen kohteena olevat muistot ovat ajalta, jolloin kotieläimet olivat osa hyvin monen suomalaisen arkea. Eli samanlaisia muistoja ja kokemuksia löytyy monelta suomalaiselta, mutta ne ovat jääneet aiemmassa tutkimuksessa syrjään. Aistimuistojen avulla ihmisten ja eläinten välisten suhteiden monikerroksellisuus, mutta myös ristiriitaisuus tulee esille.

Omaelämäkerrallisten tekstien analysointia lähiluvun keinoin

Tämän tutkimuksen lähdeaineistona on Suomen Akatemian rahoittaman *Maalaisnuoruuden sukupolvet -hankkeen*, Koneen Säätiön rahoittaman *Minun maaseutuni – Ylisukupolvisuus, paikka ja sukupuoli suomalaisten maaseutusuhteen rakentajina* -hankkeen sekä Suomen maatalousmuseo Saran yhdessä järjestämän *Minun maaseutuni* -keruun aineisto. Vuonna 2021 toteutetussa keruussa osallistujat saivat lähettää maaseutuun liittyviä tarinoita ja valokuvia sekä ilmoittautua haastateltavaksi. Monet osallistujat olivat kiinnostuneita maaseutuun liittyvistä aihepiireistä sekä halusivat osallistua juuri maatalousmuseon järjestämään keruuseen; heille oli ilmeisen tärkeää tuoda esiin muuttuneen maaseudun arkea ja elämää ennen ja nyt (keruusiin osallistumisen motiiveista ks. Helsti 2005, 150; Olsson 2016, 164–165). Tarkastelen keruuaineistoja omaelämäkerrallisina teksteinä ja kirjoitettuina muistoina, jotka sisältävät tulkintaa sekä menneestä että kirjoitusajasta. Tekstit liittyvät maaseutuun, mutta sisältävät paljon omaelämäkerrallista muistelua, kun kirjoittajat käyvät läpi oman elämänsä vaiheita maaseudun kontekstissa. (Kirjoitettujen muistojen nimityksistä ks. Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 98–100.)

Minun maaseutuni -keruuseen osallistui 121 kirjoittajaa, joista osa lähetti useita erillisiä tekstejä, joten kirjoituksia on kaikkiaan 175. Suomessa on vahva kirjoituskeruusiin osallistumisen traditio. Tekstejä keruusiin lähettävät eri sukupolvet ja erilaisista sosiaalisista taustoista tulevat ihmiset. Osallistuminen kuitenkin vaatii aina jonkin verran resursseja: aikaa, motivaatiota sekä jonkinlaisia kirjallisia taitoja. (Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 88; Makkonen 1993; Vehkalahti & Suurpää 2014.) Keruutekstien kirjoittajien ikä vaihteli, mutta suurimmat vastaajaryhmät olivat 1940–1950-luvuilla syntyneet. Naiset yleensä vastaavat kirjoituskutsuihin useammin kuin miehet (Laurén 2006), ja myös tämän keruun vastaajista oli naisia 70 prosenttia. Keruun

tehtävänanto oli melko vapaamuotoinen, joten osallistujilla oli mahdollisuus kirjoittaa itselle tärkeitä ja merkityksellisistä maaseutuun liittyvistä muistoistaan ja kokemuksistaan. Kirjoituskeruissa kirjoittajat voivat tuoda esiin yllättäviäkin tapoja ja näkökulmia (Mikkola, Olsson & Stark 2019). Jotkut aineiston tekstit ovat laajoja kaunokirjallista tyyliä tavoittelevia, osa lyhyitä ja napakoita, jotkut kirjottajat käyttävät voimakasta murreilmaisua. Osa vastaa täsmällisesti kaikkiin virikkeinä esitettyihin kysymyksiin, osa kirjoittaa kattavasti joistakin itselle tärkeitä maaseutua koskevista aiheista, mutta sivuttaa muut. Aineistossa on myös useita osallistujien kirjoittamia runoja. Suurin osa kirjoituskeruuseen osallistuneista oli asunut lapsuutensa maaseudulla, mutta mukana on myös kirjoittajia, joille maaseudun arki oli tullut tutuksi esimerkiksi sukulaisten maatiloilla vietetyn ajan tai kesämökkeilyn myötä. Kirjoitushetkellä osallistujat asuivat kaupungeissa tai maaseudulla.

Tuottaessaan tekstiä, kirjoittaja liikkuu edestakaisin menneisyyden ja nykyisyyden välillä (Hytönen 2016, 331). Kirjoittaessaan 50–70 vuoden takaisista kokemuksistaan, kirjoittajat herättelevät, seulovat, järjestävät ja selittävät muistojaan (Abrams 2010, 78–79). Muistelijat arvioivat lapsuusmuistojaan suhteessa nykypäivään (Korkiakangas 1996, 330.) Kuten **Nora Schuurman** (2017, 295) muistuttaa, aikuisina kirjoitetut lapsuudenkokemukset pitävät aina sisällään kirjoitushetkestä käsin tehtyä tulkintaa. Kirjoittajat voivat esimerkiksi pohtia eläinten kohtelua tämän päivän näkökulmasta. Tavat toimia eläinten kanssa saattoivat tuolloin tapahtumahetkellä olla arkisia ja tavallisia, mutta vuosikymmeniä myöhemmin asiat voivat näyttää erilaisilta. **Anna Hynnisen** (2011, 274) mukaan kirjalliset keruuaineistot voivat kertoa jopa enemmän niiden toteuttamisajankohdasta ja kontekstista kuin itse ajasta ja ilmiöstä, joita kirjoittajat teksteissään muistelevat. Kirjoituskeruiden tekstit yleensä kuvaavat kirjoittajien omakohtaisia muistoja ja kokemuksia, mutta kertojat voivat kuvailla esimerkiksi myös aikaisempien sukupolvien vaiheita. Usein silloinkin kirjoittaja tarkastelee aihetta omasta näkökulmastaan. (Pöysä 2021.)

Analysoidessani kirjoituskeruun kirjoituksia etsin niistä kaikki eläimiin liittyvät tekstin kohdat, jotka jaottelin eri, osin risteävien, teemojen alle. Teemoja ovat olleet esimerkiksi erilaiset aistit ja kuvaukset eläimistä yksilöinä. Luettuani yhä uudelleen kokonaisia kirjoituksia sekä eri teemojen alle järjestämiäni tekstejä, valitsin tarkemman analyysin kohteeksi kaksi kanssakumppanuutta kuvaavaa teemaa: ihmisten ja eläinten välinen ystävyys ja kumppanuus sekä eläinten pidon aiheuttama uupumus ja väsymys. Toisaalta eläimiä muistellaan kirjoituksissa nimettyinä, kaivattuina yksilöinä, joiden kanssa kirjoittajat ovat eläneet rinnakkain, toisaalta määrällisenä massana, hyödyn näkökulmasta ja liiallisen työnteon aiheuttajina. Samassakin tekstissä eläimiä voidaan kuvata niin ystävinä ja kumppaneina kuin negatiivisten kokemusten synnyttäjinä. Tartuin tähän ristiriitaan, koska sen kautta on mahdollista tarkastella eläinsuhteiden moniulotteisuutta sekä myös häilyvyyttä kumppanuuseläimen ja kumppanuuslajin määrittelyssä. Käsittelen näitä erilaisten aistimuistojen kautta, sillä niiden avulla monet kirjoittajat tuovat esiin elävästi omia eläinsuhteitaan.

Näihin teemoihin liittyvien aistimuistojen analysointitapana käytin väljästi lähilukua. Käsiteltävään aineistoon tulee uusia näkökulmia, kun tekstiä luetaan tarkasti useita kertoja. Aineiston tiheä läpikäynti voi nostaa esiin ristiriitoja, jännitteitä ja paradokseja. Lähiluvun tulkitsevaa otetta tukee myös hyödyntämäni prosessimainen kirjoittaminen,

jossa tehtyjä havaintoja kirjataan ylös jo alkuvaiheesta lähtien. (Pöysä 2010, 338–341; 2015, 31–32; Koivisto 2012, 161–163.) Lähiluku mahdollistaa myös useat lukukerrat ja aineiston lukemisen useasta erilaisesta näkökulmasta. Yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa eläintutkimuksessa lähilukua on hyödynnetty tarkasteltaessa erilaisia lähdeaineistoja, kuten haastatteluja, erilaisia kirjallisia lähteitä sekä myös esimerkiksi visuaalisia aineistoja (ks. esim. Lähdesmäki 2020, Winroth 2020, Kaartinen 2021, Lähdesmäki, Aivelo & Savolainen 2024). Humanistisessa tutkimuksessa lähilukumainen tiheä ja tarkkaavainen lähteiden tarkastelu on myös tyypillistä, vaikka sitä ei erikseen määriteltäisi juuri lähiluvuksi.

Kirjoituskeruiden aineistoja voidaan tutkia hyvin monista näkökulmista (Olsson 2016, 180). Uudenlaiset lähestymistavat voivat kuitenkin olla haastavia. Kaarlenkaski muistuttaakin, että esimerkiksi eläinten näkökulman tulkitseminen voi olla vaikeaa ihmisten tuottamasta arkistoaineistosta. Erityistä pulmaa tuottavat keruuaineistot, jotka ovat muodostuneet aivan erilaisista lähtökohdista ja tavoitteista ilman fokusta ihmisen ja eläinten välisiin suhteisiin. (Kaarlenkaski 2021, 340.) Monilajisuuden näkökulma edellyttää huomioimisen, lukemisen ja kirjoittamisen haastamista niin, että muidenkin olentojen näkökulma tulee huomioiduksi (Tammi ym. 2020a, 164). *Minun maaseutuni* -kirjoitukset ovat ihmisten kirjoittamia, mutta nostan aineistosta esiin myös eläinten näkökulmaa (ks. Marvin & McHugh 2014, 1). Tarkastelen esimerkiksi, miltä eläinten arki kuvauksissa näyttää. Analysoimalla aineisoa useammasta näkökulmasta pyrin rikastamaan maaseudun kotieläinten ja ihmisten välisiä suhteita koskevaa analyysiäni.

Minun maaseutuni -kirjoituskeruuseen osallistuneiden henkilötiedot on anonymisoitu tekstien saapumisen jälkeen. Tässä artikkelissa olen ilmoittanut tekstilainauksen yhteydessä vain kirjoittajan sukupuolen sekä syntymävuoden, joten kirjoittajat eivät esiinny lainauksissa omilla nimillään vaan tunnistamattomina. Näin käsittelyssä voi olla yksityisluontoisempiakin asioita, muistoja ja kokemuksia. Aineistositaatteihin ei tarvinnut tehdä tunnistettavuutta vähentäviä muutoksia. Sukupuolen määrittely on tehty osallistujien etunimen perusteella.

Tänä päivänä maatalous on hyvin erikoistunutta niin, että eläintiloilla on vain yhtä eläinsuuntaa, kuten nautakarjaa, sikoja tai siipikarjaa (Ruokatieto 2024, 12). *Minun maaseutuni* -keruussa muisteltuna ajankohtana näin ei ollut vaan monilla tiloilla oli useita eläinlajeja. Monet kirjoittajat luettelevat, mitä eläimiä heidän lapsuudenkodissaan oli; usein mainitaan lehmät, hevoset, siat, kanat, lampaat sekä kissat ja koirat, mutta laajimpia muistoja kirjoitetaan yleensä lehmistä ja hevosista. Osa eläimistä jää maininnan asteelle, ja esimerkiksi turkiseläimiä ei kuvata lainkaan. Luonnoneläimistä mainitaan useimmiten linnut, mutta myös esimerkiksi ketut ja mäyrät vilahtelevat teksteissä. Kaikki keruuseen osallistuneet eivät lainkaan kirjoita eläimistä, ja jotkut ilmaisevat, että he eivät kokeneet kotieläimiä itselleen läheisiksi tai he eivät esimerkiksi pitäneet tietyistä eläinlajeista kielteisten kokemusten myötä.

Tuoksuja, ääniä ja tuntemuksia – iloa, ystävyyttä ja kumppanuutta

Eläinten läsnäolo *Minun maaseutuni* -muistitietokeruun 1950–1970-lukuja koskevissa teksteissä näyttäytyy usein melko arkisena ja konkreettisena. Monet kertojat kuvaavat, mitä kotieläimiä heidän lapsuudenkodissaan on ollut, miten niitä on hoidettu ja mitä

hyötyä niistä on ollut. Arkisetkin muistot tuovat selvästi esiin, miten monelle kirjoittajalle maatilojen eläimet olivat monella tavalla tärkeitä lapsuudessa ja nuoruudessa. Keruuaineistosta nousivat esille esimerkiksi ystävyys, rakkaus, hellyys, ilo ja yhdessä toimiminen. Monissa teksteissä eläimiä kuvataankin ystävinä ja hellyyden kohteina. Keruuseen osallistujat leikkivät, harjasivat, ruokkivat ja kertoivat salaisuuksiaan elämille. Harva pohtii kirjoituksissa, miten eläimet kokivat tämän ystävyuden. Kissojen kehräystä, hevosten lämminhenkistä hörähdystä ja lehmien luottavaisuutta heitä kohtaan kuvataan molemminpuolisen kumppanuuden hyväksyntänä eläinten puolelta. Välillä lapset koettelivat ystävyuden rajoja liian rajuilla ja eläimiä hämmentävillä ja stressaavilla leikeillä, kuten säikyttämällä, jahtaamalla ja vetämällä turkista tai hännästä. Myös eläimet saattoivat aiheuttaa kiusaa:

Hankala opintien alku. Mutta mikä häpeä ensimmäisenä aamuna kohtasikaan! Lemmikki lampaani Justiina oli päässyt irti ja seurasi minua koulun pihalle. Justiina justinsa kotiin, huidoin ja huusin lampaalle Eeron avuliaalla avulla. Muut lapset nauroivat meille koulun pihalla. (Nainen s. 1946)

Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja muistelee ensimmäistä koulupäiväänsä maaseudulla 1950-luvun alussa. Samanikäisiä leikkikavereita ei pitkien etäisyyksien maaseudulla välttämättä ollut lähistöllä, joten lapsen ystäväpiiri saattoi laajeta vasta kouluiässä. Etenkin siinä tapauksessa eläimet olivat monille keruuseen osallistuneille tärkeitä ystäviä. Ihmisen ja eläimen välinen kumppanuus rakentuu arjen yhdessäolon ja kehollisen vuorovaikutuksen kautta muokaten niin ihmistä kuin eläintäkin (Haraway 2008). Kuvauksen Justiina-lammais oli tottunut ihmisen seuraan, ja karkuun päästyään se oli seurannut ystävänsä kouluun. Näillä kahdella saattoi olla takana jo pitkä ystävyysuhde, joten tilanne oli molemmille uusi. Kotona maatilalla lasten ja eläinten yhdessäolo oli arkipäivää, mutta kouluun saapunut lemmikkilammais nolotti lasta; tuotantoeläimen kanssa jaettu ystävyys kuului kotitalan piiriin eikä kaikkien nähtävillä koululle. Myös eläimelle tilanne oli hämmentävä, sillä se oli tottunut saamaan ystävältään läheisyyttä, mutta nyt se oli uudella tavalla ei-toivottu tunkeilija.

Aineistossa on runsaasti kuvauksia ihmisen ja eläimen ystävydestä, erityisesti lasten omista nimikkoeläimistä:

Minulla oli oma lemmikkivasikka n. 8-vuotiaana. Valitsin sen, koska se oli niin nätin näköinen. Se oli tavallaan minun omani. Kävin sitä aina silittämässä ja laitoin punaisen kaulapannan. Kuljetin sille kesällä aina ruohoa ja heinää. (Nainen s. 1950-luvulla)

Nimikkoeläiminä tuotantoeläimet toimivat ystävinä ja kumppaneina, mutta näillä hoitoeläimillä oli myös muu tarkoitus. Antamalla lapselle nimikkoeläimen, esimerkiksi vasikan, lapsi oppi leikin varjolla karjanhoitoa, vastuullisuutta ja työntekoa. Eläin puolestaan tottui ihmisen läsnäoloon ja kosketukseen pienestä pitäen, kun se sai osakseen ylimääräistä huomiota, rapsutuksia ja herkkupaloja. Ihmiset eivät jääneet eläimelle etäisiksi ja ihmisen näkökulmasta eläinten käsittely helpottui, kun ne olivat tottuneet ihmisen kosketukseen. Ystävän lämmin ja pehmeä karva tai turkki siivittää monia kertoja muistoissaan lapsuuden eläinkokemuksiin. Kuten **Pirjo Korkiakangas**

toteaa maalaislapsuutta käsittelevässä tutkimuksessaan, oma nimikkoeläin oli aina erityisasemassa, vaikka lapset osallistuivat myös muiden kodin eläinten hoitamiseen. Nimikkoeläimiä muistellaan myöhemmin juuri niihin liittyvien tunnesiteiden kautta, vaikka nimikkoeläin saattoi tuottaa joissakin tapauksissa myös hiukan taloudellisia hyötyjä. (Korkiakangas 1996, 186–187.) Tunnesiteet ilmenevät erityisen hyvin seuraavasta runomuotoisesta kuvauksesta:

Saisipa vielä joskus tarttua märehtivää lehmää kaulasta,
halata kaksin käsin.
Tai rapsuttaa ynisevää vasikkaa korvan juuresta.

Lehmä pysäyttäisi märehtimisen, röyhtäisisi vain.
Vasikka ojentaisi kaulansa, sulkisi silmänsä
ja jäisi kuuntelemaan.

Rutistaisin lujaa, mutta hellästi.
Sulkisin silmäni, minäkin.
Nuuhkisin sieraimet suurella tuoreen ruohon tuoksua,
Kuuntelisin herkin korvin karpästen surraamista...
...palaisin lapsuuden kultahetkiin. (Nainen s. 1947)

Osallistuja on tiivistänyt runoon lapsuudestaan ja nuoruudestaan kaipaamansa eläinsuhteet. Tämän alkuosan jälkeen runo jatkuu vielä useita säkeistöjä. Kirjoittaja haikailee jo ensimmäisissä säkeistöissä menneisyyden yhdessäoloa eläinten kanssa ja erilaisin aistein kuvatut väkevät tuntemukset kulkevat läpi rivien. Eläimet näyttäytyvät kaipauksen kohteina, huolettomina, lämpiminä kanssakulkijoina. Tekstissä on nostalginen sävy ja kirjoittaja ikävöi menetettyjä hetkiä eläinten kanssa, joita hän ei ole kokenut enää pitkään aikaan.

Runossa tulee esille nautojen ruumiillisuuteen liittyvät aistikokemukset, joissa läheisyys ihmisen kanssa on keskiössä. Kirjoittaja tarkastelee lapsuudenkokemuksiaan eläinten kanssa tästä ajasta käsin, ja aivan runon loppuksi hän herättelee itseään tähän hetkeen. Maatalous on muuttunut voimakkaasti kirjoittajan muistelemasta ajasta. Hän haluaisi palata noihin aikoihin, mutta tiedostaa, että se ei ole mahdollista eikä myöskään tämän päivän maatalous vastaa hänen muistojaan. Nautojen määrä on laskenut Suomessa kertojan kuvailemasta ajasta, sillä Suomessa oli esimerkiksi 2 145 900 nautaa vuonna 1964, mutta vuonna 2024 niitä on enää 793 800 (Luonnonvarakeskus 2024.) Samaan aikaan keskimääräinen eläinmäärä maataloilla on noussut merkittävästi. Tänä päivänä nautakarjatililla on keskimäärin noin 106 nautaa ja määrä on noussut erityisesti viimeisten vuosikymmenien aikana, sillä esimerkiksi vielä vuonna 2005 määrä oli alle puolet tästä eli 45 nautaa tilaa kohden (Ruokatieto 2024, 22.) Suurimmilla tiloilla nautoja on useita satoja. Kirjoittajan kuvaama ruumiillinen läheisyys ei ole enää aina samalla tavalla mahdollista kuin aiemmin. Karjatilalliset kokevat lypsämisen tekevän lehmistä läheisempiä, mutta toisaalta yleistyneet lypsyrobotit hoitavat yhä useammin lypsyn eikä siinä tarvita ihmisen läsnäoloa (Vanha-Similä 2023, 23–24.)

Aineistossa kuvataan myös eläinten kuolemaa. Eläimiä teurastettiin, ylimääräisiä kissoja tapettiin, vanhoja ja raihnaisia koiria lopetettiin ja tuotantoeläimiä lastattiin

karja-autoihin ja kuljetettiin teurastamoon. Välillä lapset surivat kovasti myös tuotantoeläinten menetyksiä, sillä myös niihin saattoi syntyä yksilöllinen, emotionaalinen suhde (ks. myös Schuurman 2017, 302), mutta suru oli käsinkosketeltavaa etenkin tärkeiden lemmikkieläinten menehtyessä.

Kissat kuuluivat ilman muuta maalaistalon elämään. Ne pitivät hiiret ja rotat kurissa, mutta lapsille ne olivat ennen kaikkea rakkaita lemmikkejä, joiden kanssa leikittiin ja telmittiin. Oli Mossea, Nikkeä, Elvistä ja Tommya (kaksi viimeistä rocktähtien mukaan). Niille ongittiin kaloja ja niitä toisaalta hätisteltiin, kun ne yrittivät pyydystää pikkulintuja. Itku ja parku oli kova, kun eräs kissa kuoli jäätyään maantiellä auton alle ja minä toin sitä kotiin pyörän tarakalla. Toisinaan kissat taas sairastuivat ruttoon ja kyhjöttivät ennen kuolemaansa surkeina jokirantaan laskevilla rappusilla. (Nainen s. 1943)

Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja kuvaa lapsuudenkotinsa kissoja. Niillä oli perinteinen työ hiirien ja rottien metsästäjänä, mutta ne olivat myös lasten lemmikkejä, joiden kanssa touhuttiin ja leikittiin ja niitä hellittiin ja pidettiin hyvänä. Muistelija kirjoittaa avoimesta surustaan, kun yksi kissoista kuoli jäätyään auton alle. Ystävää ei voinut jättää tienreunaan vaan lapsi toi sen kotiin todennäköisesti haudattavaksi. Kissoja saattoi maalaistaloissa olla useita eikä kaikkiin muodostunut yhtä läheistä suhdetta, sillä kumppanuus eläinten kanssa rakentuu nimenomaan läheisestä yhdessäolosta (ks. Haraway 2008). Esimerkiksi navettakissat pysyttelivät etäämmällä ulkona ja ulkorakennuksissa, mutta sisäkissat pääsivät myös asuinrakennuksiin, jolloin suhteesta yleensä muodostui läheisempi. Kirjoittaja kuvaa myös kissaruttoon [1] kuolevia kissoja. Kirjoittajan kertomuksessa näitä kuolemaa odottavia kissoja ei lopetettu tai niiden tuskia helpotettu. Tämän päivän näkökulmasta menettely näyttäytyy lähinnä eläinten kaltoinkohteluna. Maalaistaloissa eläinten kuolema oli kuitenkin melko arkinen asia:

Eläinten hoitaminen on opettanut vastuuta ja uskallusta. On nähnyt läheltä syntymän ja myös kuoleman. On kehittynyt aika realistinen suhtautuminen elämään kaikella tavalla. (Nainen, s. 1975)

Monet kertojat kuvaavat, miten maaseudulla vietetty lapsuus ja nuoruus toi heille realistisen kuvan elämästä. Eläimiä syntyi ja kuoli, ja muistelijat ovat voineet seurata näitä tapahtumia läheltä tai jopa avustaa niissä. Esimerkiksi uuhien karitsoinnin, hevosen varsomisen ja lehmän poikimisen tunnelmista on jäänyt mieleen vereviä aistimuistoja: eläimen liikehdintää ja ääntelyä, limaisia jälkeisiä. Kirjoittajat kertovat huojennuksesta, kun kaikki on mennyt hyvin, mutta toisinaan näin ei tapahtunut, kun eläin väsyi, kärsii ja menehtyy.

Keruuaineistossa eläimiä kuvataan yksilöinä, mutta toisaalta perheen ainoalle sialle voitiin antaa vuosittain sama nimi. Pienenä porsaana saapunut eläin nimettiin esimerkiksi Oskuksi, ja siitä tuli lapsille tärkeä kumppani, kunnes porsas kasvoi ja päätyi joulupöytään. Sama kaava saattoi toistua vuodesta toiseen. Tuttuja kotieläimiä päätyi ruokapöytään ja omalle lautaselle. **Elina Makkonen** (2001) muistuttaa, että muistot ruuanpuutteesta säilyivät pitkälle sotienjälkeiseen aikaan, joten Suomessa

ruokaan suhtauduttiin pitkään kunnioittavasti ja hartaudella: Lastenkin oli yleensä syötävä lautanen tyhjäksi, vaikka sen sisältö olisi tuntunut vastenmieliseltä. Pöydästä ei saanut lupaa nousta ennen kuin ruoka oli syöty.

Kotieläimet olivat konkreettisesti lähellä 1950–1970-luvuilla, mutta tänä päivänä usein suomalaisten arjen ulottumattomissa. Monet keruuseen osallistuneet olivat asuneet lapsuutensa maaseudulla, mutta mukana oli myös sellaisia, jotka olivat esimerkiksi viettäneet kesälomansa maalla ja sitä kautta tutustuneet kotieläimiin. Sukulaisten luona maalaistalossa kesät viettänyt kirjoittaja kuvaa, millaista oli tavata kaupungissa vietetyn talven jälkeen tutun maatilan eläimet. Kesän aikana eläinten kanssa ystävyysttiin, mutta seuraavana kesänä eläimet eivät olleetkaan enää entisellään. Pienistä suloisista vasikoista oli kasvanut isoja ja vähän pelottavaltakin tuntuvia eläimiä, joille ei enää samalla tavalla voinut osoittaa hellyyttä:

Perille päästyäni piti heti käydä katsomassa tilan eläimet. Hevoset, lehmät, vasikat, possut, lampaat, kissat ja koira. Pettymys oli alkuun suuri, ennen kuin opin, että edelliskesän vasikat ovat seuraavana kesänä jo isoja hiehoja. Mikä pahinta, joku vasikoista oli joutunut teuraaksi. Siis mitä, onko Lumikki syöty?!! (Nainen s. 1956)

Lumikki ja muut ruokalautaselle päätyneet eläimet herättivät vuosikymmenienkin jälkeen voimakkaita muistoja. Harawayn teorian mukaan kotieläimet ovatkin juuri kumppanuuslajeja eivätkä kumppanuuseläimiä, joita ei syödä (Haraway 2003, 14). Lainauksen kirjoittaja oppi maalla vietetyn ajan myötä, miten kotieläimet kasvoivat ja mikä oli niiden perimmäinen tarkoitus. Kuten Schuurman on todennut, iän myötä kotieläinten kanssa kosketuksissa olleiden lasten käsitys eläimistä muuttuu kategorisemmaksi, mikä auttaa hyväksymään ajatuksen kotieläinten teurastamisesta ja ruuaksi päätymisestä (Schuurman 2017, 301). Siitä huolimatta myös jo lähtökohtaisesti teurastettavaksi tarkoitettujen kotieläinten ja lasten välille syntyy emotionaalisia suhteita (Wilkie 2010). Erityisesti nimikkoeläimet tulivat lapsille läheisiksi, jolloin niiden teurastus ja syöminen tuntuivat erityisen vaikeilta. Tänä päivänä suomalaisten suhteet kumppanuuseläimiksi ja kumppanuuslajeiksi jaoteltuihin eläimiin ovat eriytyneet ja etääntyneet. Hyvin harvoin omalle ruokalautaselle päätyy lihaa tuotantoeläimestä, jonka kanssa syöjällä on ollut henkilökohtainen suhde.

Kun eläimet uuvuttavat – koettu väsymys kehossa

Minun maaseutuni -kirjoituskeruun aineistossa kuvataan erilaisia haastaviakin eläimiin liittyviä muistoja, kuten ihmisten tai eläinten kokemaa pelkoa tai väkivaltaisia muistoja esimerkiksi porsaiden kastraatiosta ja teurastuksesta tai eläinten kohtelusta. Tässä luvussa keskityn uupumuksen kokemuksiin, jotka linkittyvät eläinten aiheuttamaan elinpiirin kapeuteen sekä fyysiseen työhön ja henkiseen kuormitukseen. Nämä kokemukset muodostavat kiinnostavan vastinparin edelliselle luvulle, jossa tarkastelin ihmisten ja eläinten ystävyyttä ja kumppanuutta.

Monet kirjoittajat kuvasivat, kuinka eläimet sitoivat perheen kotitilalle, jolta voitiin melko harvoin poistua pidemmäksi ajaksi. Moni kaipasi kodin ulkopuolisia hetkiä, mutta yleensä mautiloilla ne olivat harvassa, sillä eläimet tarvitsivat hoitoa aamuin

illoin seitsemänä päivänä viikossa. Esimerkiksi yön yli kestäneitä matkoja kertojat kuvaavat ainutlaatuisiksi tapahtumiksi, joita sattui harvoin 1950–1970-lukujen maaseudulla. Lehmät ja navettatyöt mainitaan kaikkein sitovimpina. Eläinten sitovuus koski kuitenkin muitakin eläimiä kuin karjaa, myös esimerkiksi kanat vaativat osansa:

Kanalassa oli noin 30–40 kanaa, kanala vaati siivousta ja useasti käyntejä, kun piti munat tyhjentää pesästä. (Nainen s. 1951)

Kanojen hoito oli usein fyysisesti kevyempää, mutta kanatkin tarvitsivat hoitoa päivittäin. Kirjoittajan tekstissä kanat ovat joukko eläimiä, jotka eivät aiheuta sen suurempia tunteita tai kirjoittaja ei pohdi niiden merkitystä muuten kuin niiden aiheuttaman työn kautta. Kanat eivät näyttäytyä aktiivisina itseisarvoisina yksilöinä vaan lähinnä massana. Filosofi Elisa Aaltola muistuttaakin, että eläinten kasvottomuuden korostaminen on yleistä (Aaltola 2020). Yleistämällä kanat vain kanoiksi niiden yksilöllisyys sivuutetaan. Hevoset olivat 1950-luvulla maatilojen arvokkaimpia ja parhaiten hoidetuimpia eläimiä. Niistä riippui perheen toimeentulo, jonka rinnalla kananmunien merkitys oli yleensä monin verroin pienempi. Munia käytettiin omiin tarpeisiin, mutta niitä myös myytiin. Aineistossa on monia eläviä kuvauksia helposti rikkoutuvien munia kuljettamisesta lähikauppaan. Munista saatiin hiukan maataloilla kaivattua käteistä rahaa tai niitä vaihdettiin suoraan kaupan tuotteisiin, kuten suolaan ja kahviin.

Tämän päivän näkökulmasta kanojen määrä kirjoittajan lapsuudenkodissa tuntuu vielä hahmotettavissa olevalta, kun nykyään kananmunatiloilla on keskimäärin noin 20 000 kanaa (Suomen Siipikarjaliitto 2024). Määrä on valtava, mutta se osaltaan myös kuvastaa suurta maatalouden murrosta, jossa kotieläimet ovat kaikonneet ihmisten jokapäiväisestä elämästä suuriin tuotantolaitoksiin. Kanalat ovat jälleen muuttuneet häkkikanalavaiheen jälkeen yhä enemmän lattiakanaloiksi, mutta tilakohtaiset kanamäärät ovat kasvaneet huomasti (Ruokatieto 2024, 23). Kanat ovat herkkiä melulle, joten äänekäs ympäristö lisää niiden kokemaa stressiä (Nicol 2015, 66–73; Ääri 2023, 22–23).

Eläinten aiheuttaman sitovuuden lisäksi teksteissä toistuu niiden aiheuttama väsymys. Ahkerimmin kirjoituskeruuseen osallistuivat 1940–1950-luvuilla syntyneet naiset, joista monet muistelevat lapsuutensa ja nuoruutensa vuosia maaseudulla. Monen kotitilalla oli karjaa ja töitä tehtiin pitkälti vielä ilman koneiden apua. Karjatalous oli tuolloin vielä melko sukupuolittunutta, ja naiset vastasivat usein lypsämisestä ja karjanhoidosta. Naisilla ja lehmillä on toisiinsa kietoutunut pitkä historia maaseudulla. Lehmät olivat olleet läsnä ja osa maaseudun naisten arkea usean sukupolven ajan. Lehmien ja naisten yhteen kietoutunut arki ei ole ollut muualla maailmassa lainkaan niin leimallista kuin Suomessa ja muissa Pohjoismaissa, joissa naiset perinteisesti vastasivat karjasta. (Sommestad & McMurry 1998; Shortall 2000; Kaarlenkaski 2017, 59; 2018.) Lypsykone oli monen maatilan ensimmäinen sähköinen laite. Vielä 1950-luvun alussa lypsykoneet olivat Suomessa harvinaisia, mutta ne yleistyivät kahdella seuraavalla vuosikymmenellä. (Kaarlenkaski 2020, 208, 217.) Lypsykoneet lisäsivät miesten osallistumista navettatöihin, mutta monen muistelijan teksteissä päävastuu oli pitkään naisilla. Monelle keruuseen kirjoittaneelle naiselle navettatyöt tulivat tutuiksi

jo lapsuudessa, ensin äidin apuna, mutta vuosien myötä vastuu saattoi kasvaa. Osalle maataloudesta tuli koko elämän mittainen ammatti.

Koneellistuminen helpotti tilan töitä, mutta samalla voitiin lisätä tuotannon volyyymiä. Useassa kirjoituskeruun tekstissä kuvataan, miten kotitalalle rakennettiin uusi moderni navetta, jonne asennettiin putkilypsy eli lypsykoneet helpottamaan työtä. Samassa muutoksessa lehmien määrä saattoi kaksinkertaistua, joten työtaakka ei välttämättä koneellistumisesta huolimatta ihmisillä keventynyt. Uusi navetta kuitenkin edusti modernia, jollakin tavalla paremmaksi koettua aikaa, jossa eläintenkin olosuhteiden nähtiin parantuneen. Karja muutti pimeistä ja ahtaista navetoista valoisimpiin, avarimpiin ja puhtaimpiin. Tämän päivän näkökulmasta 1950–1970-luvuilla valmistuneet parsinavetat eivät välttämättä näytä siltä, että eläinten olosuhteisiin olisi panostettu, mutta aiempaan verrattuna ja sillä hetkellä vallalla olevien näkökulmien mukaan eläinten elinolosuhteet paranivat merkittävästi.

Kirjoituskeruun teksteissä kirjoittajat kuvaavat huolenpitoa eläimistä, kuten seuraavassa lääkkeiden hakua lehmälle vaikeuksia uhmaten. Otto Latva kuitenkin muistuttaa, ettei huolenpito eläimistä ole vain pyyteetöntä välittämistä. Terveet ja hyväkuntoiset eläimet tuottavat taloudellisesti parempia tuloksia. (Latva 2020, 111.) Sairaats lehmät tarvitsivat myös lääkkeitä:

Joskus oli asiaa myös apteekkiin, sitten piti pyöräillä [kirkonkylälle], noin 5 km päähän, lehmät tarvitsivat usein lääkkeitä ja niitä varten oli sinne usein asiaa. Talvella oli haasteellisempaa pyöräillä, kun oli loskaa, liukasta tai kova pakkas. (Nainen s. 1951)

Aiemmin kanan hoidosta kertonut nainen kuvasi myös talvisia pyöräilymatkoja kirkonkylän apteekkiin. Vuosikymmeniä myöhemmin kirjoitetusta tekstistä välittyy monin aistein koettu talvinen lehmien lääkkeiden hakumatka. Pakkasan aiheuttama kylmyys tuntui kehossa, loska ja tien liukkaus tekivät pyöräilystä kamppailua eteenpäin pääsemisen ja kaatumisen välttelyn kanssa. Pyöräilevän lapsen mielessä pyöri ehkä vanhempien huoli sairaasta lehmästä ja taloudellisista menetyksistä sekä oma pelko tuskissaan navetassa odottavasta lehmästä, joka saattoi olla juuri oma nimikkolehmä. Samaan aikaan kymmenen kilometrin pyöräily ehkä koulupäivän tai kotitalan töiden jälkeen haastavissa olosuhteissa väsytti kehoa ja tiheästi toistuessaan turhautti.

Vuosikymmeniä myöhemmin muisteltuna kirjoittajat kuvaavat, miten eläimet jättivät monenlaisia kehollisia aistimuistoja raskaista hetkistä. Liian nuorena vaadittu liian raskas työ jätti jälkensä kehoon ja mieleen. Muistot ja kokemukset ovat kuitenkin subjektiivisia, joten siinä missä toinen koki työt eläinten kanssa liian uuvuttavina, toinen saattoi myöhemmin kuvata positiivisin sanoin oppineensa jo nuorena tekemään ahkerasti töitä eläinten kanssa. Usein kirjoituksissa lehmien aiheuttamaa väsymystä kehossa kuvataan aikaisina herätyksinä, toistuvina liikkeinä, maitotonkkien nostalgiana ja lannan luomisena. Uupumus tuntui kehossa esimerkiksi kipeinä lihaksina, kulumina, väsymyksen aiheuttamina tapaturmina sekä unentarpeena, mutta toisaalta myös ylivilittyneinä kehoina, kun uni ei välttämättä tullut ankarasta väsymyksestä huolimatta. Aineistossa uupumusta kuvataan myös painajaisina, joissa lehmät ovat jääneet ruokkimatta ja lypsämättä. Lehmät puolestaan tunsivat kehoissaan säännölliset

tiineydet ja poikimiset, jotta vuosittain syntyvä vasikka toisi mukanaan maidontuotannon. Myös parsinavetoiden ahtaus, liikkumattomuus, tapaturmat ja kahnaukset toisten lehmien kanssa toivat mukanaan aistimuksia.

Vaikka arkea ja pyhää pyrittiin erottamaan toisistaan juhla-aikojen vähemmällä työnteolla, eläimet tarvitsivat hoitoa kaikkina päivinä. Niiden näkökulmasta ei ollut väliä oliko joulukuuhun vai aivan tavallinen maanantai:

Vesijohtoa ja viemäriä ei ollut ennen 50-lukua, ei myöskään sähköä. Juomavesi kannettiin korvolla mäen alla olevasta lähteestä ja navettavesi ajettiin järvestä, kunnes saatiin käsipumpulla varustettu kaivo ja siitä vesijohto navettaan. Muistan jouluaaton, kun sisareni kanssa vuorotellen kovassa pakkasessa pumppasimme tuntikausia. (Nainen s. 1943)

Vedenkantaminen oli naisten jokapäiväistä työtä, joka tuntui kehossa. Vielä 1950-luvun alussa vain 10 prosentilla maalaistaloista oli vesijohto navettaan ja asuinrakennukseen, joten vedenkantamista riitti (Ranta 2012, 101). Lainauksessa nainen kuvaa kevennyttä tuonutta käsipumppua: vaikka veden saaminen navettaan helpottui, silti uuvuttavaa mekaanista työtä tarvittiin. Intensiivinen ja kehollinen aistimuisto veden pumppaamisesta on kannatellut muistoa ja kirjoitushetkellä tuonut kertojan mieleen kylmän jouluaaton tapahtumat (ks. myös Hamilton 2011). Kylmä, väsymys ja ajankohta painoivat tuolloin niin, että kirjoittaja muistelee tuota jouluaattoa vielä vuosikymmeniä myöhemminkin. Raskaudestaan huolimatta yksinkertainen työ voitiin antaa nuorille tekijöille, sillä se ei vaatinut erityistä osaamista. Tietyn muiston säilymistä ja kertomista selittää osaltaan sen vahva kehollisuus. Veden pumppaamista on tehty lapsen keholla, osaamisella ja voimilla. Vaikka se ei vaatinut erityistä osaamista, lapsen tuli monella tavalla ylittää itsensä. (Ks. myös Uimonen, Kontukoski & Hopia 2018.)

Eläimet vaativat suoraan ihmisten huomiota, kuten ruokkimista, lannan luontia, lypsämistä, villan keritsemistä, paimentamista, valjastamista, lääkitsemistä, mutta kotieläinten tähden tehtiin myös muita toimia:

Pahin painajainen oli kuitenkin sokerijuurikas, sitä riitti, sokerijuurikasta piti olla, että sai vastavuoroisesti ostaa Turengin sokeritehtaalta lehmille melassia. (Nainen s. 1951)

Yllä kertoja kuvaa sokerijuurikkaan viljelyä. Hän inhosi sokerijuurikkaan harventamista – työtä, johon nuortenkin oli yleensä osallistuttava. Työ oli yksitoikkoista ja hankala asento alkoi vähitellen tuntua kehossa. Kesälomalla koulusta olisi mieluusti tehnyt muutakin kuin kyyristellyt pellolla kuokan kanssa tunnista toiseen. Sokerijuurikkaasta saadaan sokerin valmistuksen sivutuotteena melassia, jota käytetään osana lehmien ruokintaa. Kirjoittaja kuvaakin, että sokerijuurikasta oli viljeltävä, jotta sai sokeritehtaalta hankittua melassia. Työtä ei tehty eläinten parissa, mutta sitä tehtiin niiden tähden.

Eläinten aiheuttamaa väsymystä kuvaavissa kirjoituksissa kirjoittajat eivät erityisesti tuo esiin eläinten näkökulmaa. Seuraavassa kirjoittaja kuvaa kuitenkin maatilojen hevosten raskasta työtaakkaa:

Myös hevostalouksissa viikon parin mittainen juhannustauko on tarpeen. Raskaat kylvyöt kyntämisineen ja karhitsemisineen ovat nyt tehty ja hevonen kaipasi edes pientä lepoetkeä. Varsinkin tiloilla, joissa heinäpellot kaadettiin hevosvetoisella niittokoneella, olivat hevoset tosi lujilla, niittokone läkähdyttävässä helteessä oli raskas vetää. (Mies s. 1951)

Kuten lainauksessa todetaan, toukotöiden ja elonkorjuun välinen lyhyt suvantovaihe toi hevosille töihin kevennystä, jonka myötä niiden toivottiin taas jaksavan pitkiä päiviä pelloilla. Miehet ja hevoset muodostivat tiiviitä työpareja, joiden kanssakäyminen saattoi olla saumatonta. Molemmat tiesivät tehtävänsä eikä sanoja ja komentoja välttämättä tarvittu. Hyvänä hevosena pidettiin kuuliaisista, yhteistyökykyisiä, rauhallisia, mutta toisaalta myös vireitä hevosia, jotka jaksivat raskaissa töissä. Kirjoittajan muistelemaan aikaan osui merkittävä murros, sillä 1950–1960-luvuilla tapahtui suuri muutos hevosten määrässä. Sotien jälkeen hevosten määrä oli suurimmillaan vuonna 1950, mutta koneellistumisen myötä hevosten määrä laski jyrkästi. Hevoskanta pienennettiin varsottamalla harvempia tammoja ja varsotusväliä pidennettiin, mutta tiloilla jouduttiin pohtimaan suhdetta hevoseen myös laajemmin. Hevoset kuuluivat erityisesti miesten maailmaan, joten isännät joutuivat miettimään, jättääkö entinen työkaveri vielä toissijaisiin tehtäviin vai lopettaako tarpeettomaksi käynyt eläin. (Niemelä 2004, 145.) Hevoset muuttuivat työjuhdist harrastehevosiksi ja kilpaurheilijoiksi, ja näissä rooleissa ne tulivat tutuiksi uusille sukupolville ratsastuskouluissa ja raviradoilla (Vanha-Similä 2007).

Monet muistelevat lapsuutensa ja nuoruutensa elämää eläinten kanssa eikä heillä tuolloin ollut juuri vaikutusvaltaa, miten montaa eläintä kotitilalla pidettiin tai miten niitä hoidettiin. Eläimet olivat syyttömiä niistä aiheutuneeseen rasitukseen, ja vaikka eläinten aiheuttama työ väsytti, samat eläimet autoivat omalla olemassaolollaan jaksamaan päivästä toiseen. Läheinen suhde eläinten kanssa teki niiden eteen tehdystä työstä merkityksellistä. Osa töistä, kuten hevosella tehtävät työt, rasittivat niin ihmistä kuin eläintäkin. Muistot kertovat myös suomalaisten eläinsuhteen muutoksesta. Kirjoituskeruuseen osallistui eniten yli 65-vuotiaita ja monella heistä oli omakohtaista kokemusta eläinten parissa tehtävästä työstä. Tätä nuoremmista suomalaisista yhä harvempi on ollut paimenessa, luonut lantaa tai lypsänyt, joten henkilökohtaista suhdetta tuotantoeläimiin ei ole syntynyt. Sen sijaan näkemykset tuotantoeläimistä rakentuvat esimerkiksi median välittämän kuvan perusteella.

Yhteenveto

Tässä artikkelissa olen tarkastellut ihmisten ja eläinten välisiä suhteita *Minun maaseutuni* -kirjoituskeruun omaelämäkerrallisissa teksteissä erityisesti 1950–1970-lukuja koskevilla kuvauksilla. Monissa kirjoituksissa osallistujat kuvaavat arkista yhdessäoloa maatalojen eläinten kanssa erilaisten aistimuistojen siivittämänä. Olen lähiluvun avulla analysoinut tutkimusaineistoa ja erityisesti tarkastellut erilaisia aistimuistoja. Olen hyödyntänyt myös Donna Harawayn määrittelemää kumppanuuslajin käsitettä tutkiessani ihmisten ja eläinten välisiä suhteita. Olen käsitellyt erityisesti kahta aineistosta esiin nousevaa ihmisten ja kotieläinten välisiin suhteisiin kytkeytyvää teemaa. Olen tarkastellut ystävyyttä ja kumppanuutta, mutta

pohtinut myös eläinten pidon aiheuttaman uupumuksen vaikutuksia ihmisten ja eläinten välisiin suhteisiin.

Tämä tutkimus tuo merkittävän lisän aiemmalle ihmisen ja eläinten välisten suhteiden tutkimukselle, sillä *Minun maaseutuni* -keruutekstien intensiiviset aistimuistot osoittavat, miten pitkävaikutteinen merkitys lapsuuden ja nuoruuden eläinsuhteilla on ollut. Tutkimus tuo myös esille, miten häilyvä lopulta maatilojen eläinten jako kumppanuuslajeiksi ja kumppanuuseläimiksi on. Tutkimusaineistossa lapset ja maatilojen eläimet näyttävät muodostaneen keskenään sosiaalisia suhteita, jotka olivat muistelijaille yhä kirjoitushetkellä vuosikymmeniä myöhemmin tärkeitä ja merkityksellisiä. Kirjoitetuissa muistoissa ihmisen ja maatilojen kotieläinten suhde on monitasoinen, ja esimerkiksi kertojat kokivat ystävyyttä ja kumppanuutta myös tuotantoeläinten kanssa. Lähtökohtaisesti kotieläimiä pidettiin niistä saadun hyödyn vuoksi, mutta kirjoituskeruuseen osallistuneet kuvasivat myös, miten heidän ja tuotantoeläinten välille oli syntynyt yksilöllisiä, emotionaalisia suhteita, joita he kaipasivat vuosikymmenien jälkeenkin (ks. myös Schuurman 2017, 302.) Tutkimusaineistosta käy selvästi ilmi, etteivät ihmisten ja eläinten väliset suhteet olleet vain iloa ja ystävyyttä. Esimerkiksi eläinten vaatiman työn aiheuttama väsymys lisäsi suhteiden monikerroksellisuutta. Teksteissään kirjoittavat kuvaavat aistimuistoja ystäväistä, joiden karvaa vasten saattoi painaa päänsä ja saada voimia, vaikka samoista eläimistä johtuva työ myös uuvutti. Ihmisten ja eläinten suhde näyttäytyykin teksteissä ambivalenttina ja moniulotteisena.

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut myös, miten kertojat muistelevat menneisyyden eläinsuhteitaan tästä ajasta käsin ja nyky-yhteiskunnassa valitsevien eläinkäsitysten valossa. Muistellessaan vuosikymmenien taakse ulottuvia kokemuksiaan, ajatuksiaan ja tunteitaan, kirjoittajat tuottavat tekstiään kirjoitusajankohdan lähtökohdista. Muistitietokeruuseen osallistuneet tekstit on kirjoitettu 2020-luvulla. Tänä päivänä yhä harvempi kohtaa tuotantoeläimiä arjessaan, mutta vielä 1950–1970-luvuilla maatilojen kotieläimet olivat monille suomalaisille henkilökohtaisesti tuttuja. Toisaalta tutkittu tieto eläinten ominaisuuksista ja hyvinvoinnista on lisääntynyt merkittävästi ja kotieläinten hyvinvointi on uudella tavalla näkyvästi esillä yhteiskunnassa ja julkisessa keskustelussa. Osallistumalla keruuseen muistelijat halusivat tallentaa ja kertoa, millaista kotieläinten kanssa vietetty arki heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan 1950–1970-luvuilla oli. He kokivat tärkeäksi kuvata, miten asiat olivat ennen, mutta joutuivat pohtimaan myös eläinten asemaa ja omia muistojaan nyky-yhteiskunnassa. Tutkimus valottaakin konkreettisesti suomalaisten eläinsuhteen suurta muutosta ja kuvastaa erityisesti, miten suhde syötäviin ja ei-syötäviin eläimiin on erkaantunut voimakkaasti. Eläintuotannon keskittyminen ei mahdollista suurimmalle osalle suomalaisista tuotantoeläinten näkemisistä, kuulemista, koskettamista ja haistamista eläinten elinympäristössä, jolloin omakohtaiset kokemukset ja suhteet tuotantoeläimiin käyvät yhä harvinaisemmiksi. Samaan aikaan lemmikkieläimien asema yhteiskunnassa on voimistunut merkittävästi. Moni pitää lemmikkejä perheenjäseninä ja niihin panostetaan myös taloudellisesti erittäin paljon. Lemmikeille on tarjolla esimerkiksi laajoja terveys- ja hyvinvointipalveluja, joita vielä muutama vuosikymmen sitten olisi pidetty tarpeettomina.

Tarkastelemani tekstit ovat ihmisten tuottamia, eikä keruussa pyydetty erikseen kirjoittamaan eläimistä saatikka pohtimaan monilajisuuden näkökulmaa. Intensiivisen lähiluvun avulla olen tarkastellut kirjoitettuja muistoja, mutta pyrkinyt tuomaan esiin asioista myös eläinten puolta. Analysointi on vaatinut erityistä lukemisen haastamista ja nyansseihin tarttumista, sillä kirjoittajat itse eivät erityisesti tuo esiin eläinten näkökulmaa vaan kirjoittavat omista kokemuksistaan. Kuitenkin myös ihmisten muistoja ja kokemuksia tarkastellessa, on tärkeää tuoda esiin myös eläinten näkökulmaa. Eettisten kysymysten ja eläinten oikeuksien pohdinta haastaa ihmislähtöistä ajattelutapaa sekä tuo näkyville eläinten asemaa muuttuvassa yhteiskunnassa. (Ks. myös Tammi ym. 2020b, 244). Tietoisuus eläinten hyvinvoinnista ja kokemusmaailmasta on kasvanut, mutta toisaalta samaan aikaan tuotantoeläinten kasvatusta tehostuu ja keskittyy yhä suurempiin yksiköihin. Myös suomalaisten lihankulutus yhä kasvaa. (Ks. myös Aaltola 2020; Niskakangas 2024). Kysymykset ihmisten ja eläinten suhteista ovat ajankohtaisia, sillä esimerkiksi kotieläinten tehotuotantoon liittyvät kysymykset ovat aktiivisesti esillä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja puhuttavat laajasti myös suurta yleisöä. Tämä tutkimus rakentaa keskustelulle historiallista ja kulttuurista kontekstia sekä osaltaan parantaa ymmärrystä tästä osin kiistanalaisestakin aiheesta. Kysymykset ihmisten ja eläinten välisistä suhteista ovat ristiriitaisia, monimutkaisia, monitasoisia ja tunteita herättäviä. Niihin ei ole tyhjentäviä vastauksia, joten tutkimusta tulee jatkaa uusista näkökulmista.

FT Maria Vanha-Similä, tutkijatohtori, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Viitteet

[1] Parvoviruksen aiheuttama kissarutto on vakava ja helposti tarttuva kissojen tauti, jota voi ehkäistä rokottamisella (Ruokavirasto, 2022).

Lähteet

Arkistolähteet

Minun maaseutuni -muistitietokirjoitukset. Tallennetaan *Minun maaseutuni* -*Ylisukupolvisuus, paikka ja sukupuoli suomalaisten maaseutusuhteen rakentajina* - tutkimushankkeen (2021–2025) päättyessä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon.

Kirjallisuuslähteet

Aaltola, Elisa. 2015. Tappava rakkaus: Itsepetos, empatia ja tarkkaavaisuus. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*, toim. Elisa Aaltola & Sami Keto, 285–310. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Aaltola, Elisa. 2020. Ristiriitaisia eläinasenteita – lihaparadoksi ja sekasyöjän akrasia. Teoksessa *Me & muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toim. Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg, 309–334. Tampere: Vastapaino.

Abrams, Lynn. 2010. *Oral History Theory*. London: Routledge.

Backa, Andreas. 2020. “My Responsibility, My Food”. Meat, Slaughter and Self-sufficiency. *Ethnologia Fennica* 47, 2: 54–76. <https://doi.org/10.23991/ef.v47i2.88801>.

Bourke, Joanna. 2011. *What It Means to Be Human. Historical Reflections on What It Means to Be Human, 1791 to the Present*. Berkeley: Counterpoint Press.

Coole, Diana & Samantha Frost. 2010. *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Durham: Duke University Press.

Higgin, Marc, Adrian Evans & Mara Miele. 2011. A Good Kill: Socio-technical Organisations of Farm Animal Slaughter. Teoksessa *Human and Other Animals: Critical Perspectives*, toim. Bob Carter & Nickie Charles, 173–194. Lontoo: Palgrave Macmillan.

Haapala, Pertti. 2004. Väki vähenee. Maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000. Teoksessa *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*, toim. Pirjo Markkola, 233–254. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hamilton, Paula. 2011. The Proust Effect. Oral History and the Senses. Teoksessa *The Oxford Handbook of Oral History*, toim. Donald A. Ritchie, 219–232. Oxford: University Press.

Haraway, Donna. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Haraway, Donna. 2003. *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.

Helsti, Hilikka. 2005. Hedelmällisen tiedon jäljillä – teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toim. Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala, 148–159. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.

Huurre, Matti. 2003. Maatalouden alku Suomessa. Teoksessa *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo, 38–66. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hynninen, Anna. 2011. Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. *Teoksessa Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toim. Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén, 259–295. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hytönen, Kirsi-Maria. 2016. Tutkija aikamatkustajana. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toim. Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 301–337. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry.

Kaarlenkaski, Taija. 2021. Katse ei-inhimilliseen: eläinkäanne perinnetieteissä. Teoksessa *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, toim. Niina Hämäläinen & Petja Kauppi, 329–349. Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/ksvk.100>.

Kaarlenkaski, Taija. 2020. 'Octav lypsää kuin elävä vasikka': Monilajinen toimijuus ja sukupuoli lypsykoneen käyttöönotossa 1950–1970-luvuilla. Teoksessa *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*, toim. Tuomas Räsänen, Nora Schuurman, Auli Bläuer, Markku Oksanen, Helena Ruotsala & Timo Vuorisalo, 208–233. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1464. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaarlenkaski, Taija. 2017. Lypsäjät, lehmät ja lypsykoneet: Lypsykarjanhoidon teknologisoituminen ja sukupuolittunut työnjako 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 30, 2: 49–63.

Kaarlenkaski, Taija. 2012. *Kertomuksia Lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Kaartinen, Marjo. 2021. Eläinhenget – Keskustelu eläinten kuolemattomista sieluista spiritualistisessa Light-lehdessä Britanniaassa 1887. *TRACE Journal for Human-Animal Studies* 7, 1: 4–23. <https://doi.org/10.23984/fjhas.101420>.

Kaski, Liisa. 2020. Oikeutta sanattomille? Eli mitä oppia antiikin virheistä. Teoksessa *Me & Muut Eläimet. Uusi Maailmanjärjestys*, toim. Elisa Aaltola, Birgitta Wahlberg & Otto Latva, 43–66. Tampere: Vastapaino.

Kivilaakso, Katri, Pete Pesonen & Riikka Taavetti. 2022. Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*, toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, 88–114. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1478. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1478>.

Koivisto, Hanne. 2012. Yksilö ja valta. Oikeustapahtumaa kuvaavien lähteiden ristiinlukeminen. Teoksessa *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*, toim. Askon Nivala & Rami Mähkä, 136–169. Turku: k&h.

Korkiakangas, Pirjo. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Kupsala, Saara. 2020. Sosiologinen tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tuotantoeläimiin ja eläinten käyttöön ruokana. *TRACE: Journal for Human-Animal Studies* 6, 1: 76–85. <https://doi.org/10.23984/fjhas.89229>.

Kupsala, Saara. 2019. *A sociological study of Finnish attitudes, perceptions and meanings regarding animals in food production*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Latva, Otto. 2020. Tuote vai elävä olento? Näkökulmia turkiseläinten historialliseen rooliin Suomessa 1900-luvulla. *Alue ja ympäristö* 49, 1: 105–122. <https://doi.org/10.30663/ay.83302>.

Latva, Otto & Heta Lähdesmäki. 2022. Eläimet, kasvit ja kulttuurihistoria. Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*, toim. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo, Marika Räsänen & Sofia Kotilainen, 469–484. Turku: Kulttuurihistorian seura.

Laurén, Kirsi. 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtonen, Jussi. 2019. Eläimellistä tutkimusentekoa: Kenttätöitä koiran kanssa. Teoksessa *Liikettä rajapinnoilla: Keskusteluja etnologian osallistavuudesta. Rörelser och gränssytor. Etnologiska diskussioner om samverken*, toim. Hanneleena Hieta, Karri Kiiskinen, Maija Mäki, Päivi Roivainen & Ann-Helen Sund, 107–137. Ethnos-toimite 21. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.

Luonnonvarakeskus. 2024. Kotieläinten lukumäärä. Luonnonvarakeskuksen tilastotietokanta. https://statdb.luke.fi/PxWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE_02%20Maatalous_04%20Tuotanto_12%20Kotieläinten%20lukumaara/09_Kotieläinten_lukumaara.px/table/table_ViewLayout2/ [Muokattu 5.7.2024].

Lähdesmäki, Heta. 2020. *Susien paikat. Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Lähdesmäki, Heta, Tuomas Aivelo & Panu Savolainen. 2024. Bird feeding devices exclude unwelcome visitors. More-than-humans shaping the architecture and technology of birdfeeders in twentieth-century Finland. *Environment and Planning E: Nature and Space* 7, 4: 1757–1778. <https://doi.org/10.1177/25148486241242680>.

Löfström, Jan. 2000. Aromeja aistien historiallisesta antropologiasta. Tutkimusaiheena hajut ja tuoksut. *Historiallinen Aikakauskirja* 98, 1: 15–22.

Makkonen, Anna. 1993. Lukijani lähdetkö mukaan? Lajitietoisuus naisten elämäkerroissa. Teoksessa *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*, toim. Ulla Piela, 9–34. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Makkonen, Elina. 2001. Ruisleipää ja riisivelliä. Ruoka lapsuusmuistoissa. *Elore* 8, 2. <https://doi.org/10.30666/elore.78332>.

Marvin, Gary & Susan McHugh. 2014. In It Together. An Introduction to Human-Animal Studies. Teoksessa *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*, toim. Garry Marvin & Susan McHugh, 1–9. Lontoo: Routledge.

Mikkola, Kati, Pia Olsson & Eija Stark. 2019. Minority Cultures and the Making of Cultural Heritage Archives in Finland. *Ethnologia Europaea* 49, 1: 58–73. <https://doi.org/10.16995/ee.818>.

Nance, Susan. 2015. Introduction. Teoksessa *The Historical Animal*, toim. Susan Nance, 1–16. Syracuse, New York: Syracuse University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1j2n79q.4>.

Nicol, Christine J. 2015. *The Behavioural Biology of Chickens*. Oxfordshire: Cabi.

Niemelä, Jari. 2004. Lammas ja polle poissa on. Teoksessa *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*, toim. Pirjo Markkola, 145. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nikkilä, Eeva. 2024. *Sikojen eletyt tilat ja paikat. Sikalat, siankasvatus ja sianhoito 1900-luvun alun Suomessa*. Turun yliopiston julkaisuja - Annales Universitatis Turkuensis B. Humaniora: 674. Turku: Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/178887>

Niskakangas, Tuomas. 2024. Made in Finland. *Helsingin Sanomat* 24.11.2024.

Olsson, Pia. 2016. Kyselyaineistojen dialogisuus. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedonlähteinä*, toim. Pirjo Korhokangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 155–184. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.

Pink, Sarah. 2009. *Doing sensory ethnography*. Lontoo: Sage.

Pöysä, Jyrki. 2021. Kirjoituskutsut. Teoksessa *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*, toim. Jaana Kouri. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/kirjoituskutsut/> [Haettu 5.12.2024].

Pöysä, Jyrki. 2015. *Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Kultaneito XVII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Pöysä, Jyrki. 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo, 331–360. Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Ranta, Sirkka-Liisa. 2012. *Naisten työt. Pitkiä päiviä, arkisia askareita*. Hämeenlinna: Karisto.

Ruokatieto. 2024. Tilastotietoa ruokaketjusta 2024. *Tietohaarukka*. 2024. Ruokatieto Yhdistys ry.

https://ruokatieto.fi/wp-content/uploads/2024/09/TIETOHAARUKKA_2024_SUOMI_nettiin.pdf [Haettu 5.11.2024].

Ruokavirasto. 2022. Kissarutto. <https://www.ruokavirasto.fi/elaimet/elainten-terveys-ja-elaintaudit/elaintaudit/lemmikkielaimet/kissat/kissarutto/> [Muokattu 25.8.2022].

Ruotsala, Helena. 2007. Muistojen maisemia Baselista. Teoksessa *Hei, muistatko...? Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja 10.7.2007*, toim. Maarit Knuuttila, Tiina-Riitta Lappi, Helena Ruotsala & Elina Salminen 12–29. Ethnos-toimite 14. Helsinki: Ethnos ry.

Räsänen, Tuomas ja Nora Schuurman. 2020. Johdanto. Teoksessa *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*, toim. Tuomas Räsänen, Nora Schuurman, Auli Bläuer, Markku Oksanen, Helena Ruotsala & Timo Vuorisalo, 7–19. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1464. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Savolainen, Ulla. 2015. *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Kultaneito XV. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Schuurman, Nora. 2017. Eläimen kuolema lapsuuden kokemuskertomuksissa. *Sosiologia: Westermarck-seuran Julkaisu* 54, 3: 291–304.

Schuurman, Nora. 2013. Eläin: Tavoittamaton tutkimuskohde. *Elore* 20, 1: 13–16. <https://doi.org/10.30666/elore.79045>.

Schuurman, Nora & Juha Kotilainen. 2022. Syödäkö vai eikö syödä? Eläimiä määrittävät kulttuuriset kategoriat liikkeessä. Teoksessa *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?*, toim. Taija Kaarlenkaski, Otto Latva & Outimajja Hakala, 119–139. Tampere: Vastapaino.

Shortall, Sally. 2000. In and Out of the Milking Parlour: A Cross-national Comparison of Gender, the Dairy Industry and the State. *Women's Studies International Forum* 23, 2: 247–257. [https://doi.org/10.1016/S0277-5395\(00\)00075-3](https://doi.org/10.1016/S0277-5395(00)00075-3).

Solala, Hilja. 2020. Hevosvetoinen yhteiskunta: hevosen taloudellinen merkitys Suomessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Teoksessa *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*, toim. Tuomas Räsänen, Nora Schuurman, Auli Bläuer, Markku

Oksanen, Helena Ruotsala & Timo Vuorisalo, 256–282. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1464. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sommestad, Lena & Sally Ann McMurry. 1998. Farm Daughters and Industrialization: A Comparative Analysis of Dairying in New York and Sweden, 1860–1920. *Journal of Women's History* 10, 2: 137–164. <https://doi.org/10.1353/jowh.2010.0329>.

Suomen Siipikarjaliitto. 2024. Kanat. Tuotanto ja kulutus. <https://siipi.net/kanat/tuotanto-ja-kulutus/> [Haettu 12.11.2024].

Tammi, Tuure, Riitta-Marja Leinonen, Riikka Hohti & Pauliina Rautio. 2020a. Monilajiset kanssalaiset. Lasten ja eläinten kohtaamisia arjessa. Teoksessa *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*, toim. Tuomas Räsänen, Nora Schuurman, Auli Bläuer, Markku Oksanen, Helena Ruotsala & Timo Vuorisalo, 158–184. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1464. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tammi, Tuure, Riikka Hohti, Pauliina Rautio, Riitta-Marja Leinonen & Maria Helena Saari. 2020b. *Lasten ja eläinten suhteet. Monilajista yhteiseloä.* Helsinki: Into Kustannus Oy.

Tuomaala, Saara. 2004. *Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939.* Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomivaara, Salla. 2019. *Syötävät koirat ja sympaattiset siat: Eläinten kohtaamisesta.* Helsinki: Into.

Tuomivaara, Salla. 2016. Eläimet – luonnon ja yhteiskunnan rajoilla. Teoksessa *Ympäristösosiologia*, toim. Jarno Valkonen, 115–141. 2. painos. Jyväskylä: SoPhi.

Tuorila, Hely & Ulla Appelbye. 2008. Aistinvarainen tutkimus: tieteenala ja käyttöalueet. Teoksessa *Elintarvikkeiden aistinvaraiset tutkimusmenetelmät*, toim. Hely Tuorila & Ulla Appelbye, 17–32. Helsinki: Yliopistopaino.

Uimonen, Heikki, Maija Kontukoski & Anu Hopia. 2018. Narinajuustoa ja karviaishilloa: Moniaistiset muistot osana yhteistä ruokailutapahtumaa. *Kulttuurintutkimus* 35, 3: 3–17.

Vanha-Similä, Maria. 2023. Sukupuolittunutta selviytymiskamppailua: Karjatilojen arki museon nykydokumentoinnin valossa. *Elore* 30, 1: 5–33. <https://doi.org/10.30666/elore.115425>.

Vanha-Similä, Maria. 2007. Työjuhdata kilpaurheilijaksi. Kansallishevosen vaiheita. *Sananjalka* 49, 1: 118–140. <https://doi.org/10.30673/sja.86677>.

Vehkalahti, Kaisa & Leena Suurpää. 2014. Nuoruus, sukupolvet ja oman elämän kirjoittaminen. Teoksessa *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia*

nuoruuteen eilen ja tänään, toim. Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää, 5–29. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.

Wilkie, Rhoda M. 2010. *Livestock/Deadstock: Working with Farm Animals from Birth to Slaughter*. Philadelphia: Temple University Press.

Winroth, AnnCristin. 2020. Mellan hästens öga och människans strävan. En dialektisk relation gestaltad i biografisk porträtt. *Budkavlen. Tidskrift För Etnologi Och Folkloristik* 99: 119–143. <https://doi.org/10.37447/bk.99537>.

Ääri, Helinä. 2023. *Broilerikulttuuri: Lihateollisuuden kanat suomenkielisessä prosassa ja sarjakuvassa vuosina 1969–2019*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 134. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.